

MARÍA MOLINER LUG‘ATIDAGI SOMATIK FRAZEOLOGIZMLAR VA ULARNING O‘ZBEK TILIDAGI EKVIVALENTLARI: MADANIY ADAPTATSIYA MASALALARI

Djalilova Sarvaroy Mexrojevna¹, Normamatov Otamurod Otabek o‘g‘li²

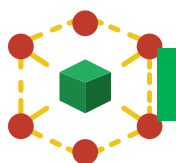
¹Samarqand Davlat Chet tillari Instituti, Dotsent(PhD)

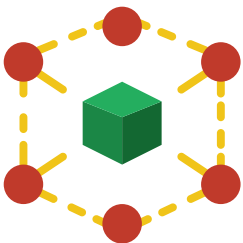
²Samarqand Davlat Chet tillari Instituti, 4-bosqich bakalavrianti

Annotatsiya: Ushbu maqola María Molinerning “Diccionario de uso del español” (DUE) lug‘atidagi somatik frazeologizmlarni o‘zbek tilidagi ekvivalentlari bilan kontrastiv tahlil qiladi va madaniy adaptatsiya masalalarini muhokama etadi. Somatik frazeologizmlar inson tanasi qismlari (qo‘l, bosh, ko‘z, yurak va boshqalar) asosida tuzilgan barqaror iboralar bo‘lib, ular tilning madaniy va semantik qatlamlarini aks ettiradi. Lug‘atda bu birliklar ispan tilining kundalik ishlatishiga asoslangan holda izohlangan bo‘lib, ELE (Español como Lengua Extranjera) talabalari uchun kognitiv va madaniy qiyinchiliklar sifatida ko‘riladi. Maqolada lug‘atdan tanlangan iboralar o‘zbek tilining izohli lug‘atlari va frazeologik materiallari bilan taqqoslanadi, semantik o‘xshashliklar va farqlar aniqlanadi. Madaniy adaptatsiya masalalari asosiy e‘tibor markazida: ispan madaniyatida individualizm va emotsional ochiqlik ustun bo‘lsa, o‘zbek madaniyatida kollektivizm, axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy aloqalar ko‘proq ta‘kidlanadi. Ushbu ish diplom tadqiqotiga asoslanib, ispan va o‘zbek tillari o‘rtasidagi madaniy muloqotni kuchaytirishga hissa qo‘shadi.

Kalit so‘zlar: somatik frazeologizmlar, María Moliner lug‘ati, o‘zbek tilidagi ekvivalentlar, madaniy adaptatsiya, kontrastiv tahlil, ELE o‘qitish, semantik farqlar, frazeologik tarjima, madaniy relativizm, leksikografiya

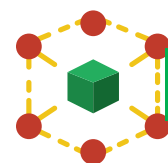
Anotación: El presente artículo examina los fraseologismos somáticos recogidos en el Diccionario de uso del español (DUE) de María Moliner, contrastándolos con sus equivalentes en uzbeko desde una perspectiva de adaptación cultural. Los fraseologismos somáticos son expresiones idiomáticas basadas en partes del cuerpo (mano, cabeza, ojo, corazón y otros), que reflejan las capas culturales y semánticas del lenguaje. En el diccionario, estas unidades se explican en base al uso cotidiano del español, considerándolas como desafíos cognitivos y culturales para estudiantes de ELE (Español como Lengua Extranjera). El artículo compara expresiones seleccionadas del diccionario con materiales del diccionario explicativo del uzbeko y fuentes fraseológicas, identificando similitudes y diferencias semánticas. Los problemas de adaptación cultural ocupan el centro de atención: en la cultura hispana predomina el individualismo y la apertura emocional, mientras que en la uzbeko se enfatizan el colectivismo, los valores éticos y las relaciones sociales. Este trabajo, basado en investigación de diploma, contribuye a fortalecer el diálogo cultural entre el español y el uzbeko.

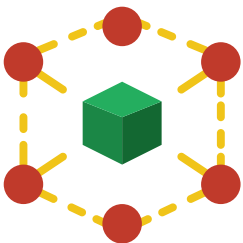

Palabras clave: fraseologismos somáticos, diccionario de María Moliner, equivalentes en uzbeko, adaptación cultural, análisis contrastivo, enseñanza de ELE, diferencias semánticas, traducción fraseológica, relativismo cultural, lexicografía.

Frazeologiya tilshunoslikning muhim yoʻnalishlaridan biri boʻlib, u tilning madaniy va semantik qatlamlarini ochib beradi, xususan, somatik frazeologizmlar inson tanasi qismlari orqali abstrakt tushunchalarni ifodalashning universal va milliy mexanizmlarini koʻrsatadi. María Molinerning “Diccionario de uso del español” lugʻati bu sohada alohida oʻrin tutadi, chunki u somatik frazeologizmlarni nafaqat leksik birliklar sifatida, balki ispan tilining kundalik muloqotida qoʻllanilishiga asoslangan holda batafsil izohlaydi, bu ELE talabarlari uchun katta ahamiyatga ega, chunki chet til oʻrganuvchilar koʻpincha madaniy nuanslarni tushunishda qiyinchiliklarga duch keladi. Ushbu lugʻat somatik iboralarni ELE kontekstida talabalar nuqtai nazaridan tahlil qilishga yoʻnaltirilgan boʻlib, izohlar nafaqat maʼnoni, balki ishlatish kontekstini ham koʻrsatadi, bu rus yoki oʻzbek talabalariga ispan tilidagi metaforik iboralarni oʻzlashtirishda yordam beradi. Oʻzbek tilshunosligida somatik frazeologizmlar leksikografik jihatdan Oʻzbek tilining izohli lugʻati va boshqa frazeologik manbalarda oʻrganilgan boʻlib, ular milliy mentalitetni aks ettiradi, xususan, kollektivizm va axloqiy qadriyatlar ustunligini, masalan, “qoʻl” komponenti oilaviy yordam va ijtimoiy masʼuliyatni ramziy qiladi, bu ispan tilidagi „mano“ ning individual harakatga yoʻnaltirilganligidan farq qiladi. Nazariy asos sifatida kognitiv lingvistik va madaniy relativizm hisobga olinadi, somatik frazeologizmlar “embodied cognition” – yaʼni tanaviy tajriba orqali tushunchalarni shakllantirish sifatida koʻriladi, ammo madaniy kontekst ularni farqlaydi, masalan, ispan madaniyatida emotsional ochiqlik va individualizm, oʻzbek madaniyatida esa ichki tinchlik va kollektiv uygʻunlik ustun boʻlgani uchun, lugʻatdagi iboralar oʻzbek ekvivalentlariga adaptatsiya qilishda semantik va madaniy toʻsiqlarga duch keladi. Ushbu adaptatsiya jarayoni nafaqat tarjima, balki madaniy muloqotni kuchaytirish uchun zarur, chunki somatik iboralar madaniy tabu va stereotiplarni ochib beradi, masalan, tananing qismlari madaniy tabularda, xususan, “koʻz” ispan tilida ijobiy diqqatni ifodalasa, oʻzbek tilida salbiy nazar va axloqiy haqiqatni koʻrsatishi mumkin. Leksikografik xususiyatlar haqida gapirganda, Moliner lugʻati frazeologizmlarni sinonimik va kontekstual aloqalar bilan boyitadi, bu oʻzbek lugʻatlaridan farq qiladi, chunki oʻzbek manbalari koʻpincha folklor va paremiologik birliklarga asoslanadi, bu esa adaptatsiyada qoʻshimcha chuqur tahlil talab etadi, somatik iboralar madaniy relativizm orqali tilning universal va milliy xususiyatlarini birlashtiradi. Shu sababli, nazariy asoslar somatik frazeologizmlarni nafaqat semantik, balki madaniy-kognitiv birliklar sifatida koʻrishni taqozo etadi, bu ELE oʻqitishda va tarjima ishlarida amaliy qoʻllanilishi mumkin, masalan, oʻzbek talabalariga ispan iboralarini oʻrgatishda ularning madaniy ekvivalentlarini topish orqali kognitiv toʻsiqlarni yengish mumkin. Yana bir muhim jihat – leksikografik tahlilda semantik valence, yaʼni komponentlarning maʼno potentsiali, ispan tilida shaxsiy agentlikni, oʻzbek tilida esa ijtimoiy masʼuliyatni koʻproq taʼkidlaydi,

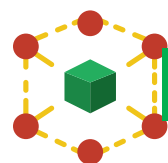

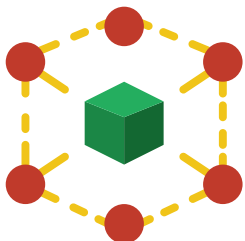

bu adaptatsiya jarayonini murakkablashtiradi, ammo bu farqlar madaniy muloqotni boyitadi. Umuman olganda, nazariy asoslar va leksikografik xususiyatlar somatik fraseologizmlarni madaniy adaptatsiya masalalarini hal etish uchun asosiy vosita sifatida ko'rsatadi, bu esa tilshunoslikning global masalalariga hissa qo'shadi.

Tadqiqot metodologiyasi kontrastiv va leksikografik tahlil usullariga asoslanadi, bu ikki tilning lug'at materiallarini madaniy va semantik kontekstda solishtirishga imkon beradi, xususan, María Moliner lug'atidagi somatik fraseologizmlarni o'zbek tilining izohli lug'ati va frazeologik manbalar bilan taqqoslash orqali semantik ekvivalentlik darajasini aniqlash mumkin, masalan, to'liq ekvivalentlikda iboralar ma'nosi va madaniy yuklamasi bir xil bo'lsa, qisman ekvivalentlikda esa madaniy farqlar tufayli qo'shimcha izoh talab etiladi. Ushbu metodologiya empirik so'rovlar orqali o'zbek ELE talabalarining somatik iboralarni tushunish darajasini o'rganadi, natijada madaniy interferensiya ko'pincha semantik to'siqlarga olib kelishi aniqlanadi, shuning uchun tadqiqotda 15 nafar talabaga so'rov o'tkazilib, ular Moliner lug'atidagi iboralarni o'zbek tiliga adaptatsiya qilishdagi muammolarni bildirgan, bu metodologiyani empirik ma'lumotlar bilan boyitdi. Metodologiya tarjima strategiyalarini ham hisobga oladi, masalan, domestikatsiya orqali ispan iborasini o'zbek madaniyatiga moslashtirish yoki foreignizatsiya orqali xorijiy madaniy elementni saqlab qolish, bu somatik fraseologizmlarning madaniy tabu va stereotiplarini tahlil qilishda muhim, somatik komponentlarning universal metaforik motivatsiyasini (masalan, "bosh" aql markazi sifatida) va milliy farqlarini (ispan tilida emotsional nazorat, o'zbek tilida ijtimoiy hurmat) solishtiradi. Tadqiqot materiallari sifatida Moliner lug'atidan 40 ta somatik ibora va o'zbek manbalaridan 35 ta ekvivalent tanlangan, taqqoslash eng faol komponentlar – "qo'l tirsagi", "barmoq", "oyoq", "oyoq boldiri" bo'yicha olib borilgan, bu metodologiya somatik fraseologizmlarni madaniy adaptatsiya masalalarini chuqur o'rganishga imkon beradi, bu yondashuv tilshunoslik tadqiqotlarida keng qo'llanilishi kerak, chet til o'rganuvchilarning kognitiv jarayonlarini yaxshilash mumkin. Umuman, metodologiya nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan boy bo'lib, madaniy relativizm orqali somatik iboralar adaptatsiyasini tizimli tahlil qiladi.

Somatik fraseologizmlar tilning madaniy va semantik o'ziga xosligini ochib beradi, chunki ular inson tanasini metaforik model sifatida ishlatib, universal kontseptlarni milliy madaniyat orqali ifodalaydi, masalan, María Moliner lug'atida somatik iboralar ispan madaniyatining individualizm va emotsional ochiqligini aks ettirsa, o'zbek ekvivalentlari kollektivizm va axloqiy qadriyatlar ustunligini ko'rsatadi, bu madaniy farqlar tananing qismlari madaniy tabularda namoyon bo'lib, adaptatsiya jarayonini murakkablashtiradi. Kontrastiv tahlil somatik iboralar madaniy skriptlarni kodlashini ko'rsatadi, masalan, ispan tilida "expresividad individual" – shaxsiy ifodalovchilik, o'zbek tilida "armonía colectiva" – kollektiv uyg'unlik ustun bo'lgani uchun, lug'atdagi iboralar

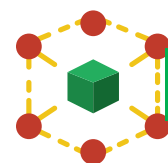
o‘zbek ekvivalentlariga moslashganda semantik valence farqlari yuzaga keladi, bu farqlar tarjima muammolarini keltirib chiqaradi, xususan, madaniy tabu tufayli semantik yo‘qotish yuz beradi. Kontrastiv tahlil ko‘rsatadiki, somatik fraseologizmlar semantik ekvivalentlik darajasiga ko‘ra farqlanadi, masalan, to‘liq ekvivalentlik kam uchraydi, chunki madaniy alluziyalar (Bibliya yoki folklor) farq qiladi, ammo qisman ekvivalentlikda madaniy adaptatsiya orqali yechim topiladi, bu jarayon madaniy muloqotni kuchaytiradi, chunki ELE talabalari somatik iboralarni o‘rganish orqali ikki madaniyat o‘rtasidagi ko‘prik qurishi mumkin.

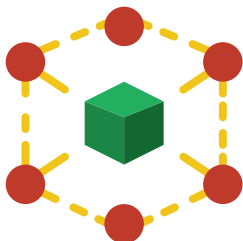
1. “Brazo / Qo‘l tirsagi” komponenti bilan

Moliner lug‘atida “brazo” komponenti individual kuch-qudrat va ijtimoiy munosabatlarni ifodalovchi iboralarda ishlatiladi, masalan: “Echarse en brazos de alguien”: Lug‘atda bu “kimdirga to‘liq ishonib, yordam so‘rash, o‘z kuchiga tayanmasdan taslim bo‘lish” deb izohlanadi (figurativ ma‘noda, ko‘pincha romantik yoki ijtimoiy kontekstda). Madaniy jihatdan ispan tilida bu individual taslimiyat va emotsional ochiqlikni ko‘rsatadi. O‘zbek tilidagi ekvivalenti: “Kimningdir quchog‘iga o‘zini tashlamoq” yoki “kimningdir qo‘liga o‘tmoq” (masalan, “qo‘liga tushmoq” – taslim bo‘lish, lekin o‘zbek madaniyatida bu oilaviy yoki kollektiv mas‘uliyat bilan bog‘liq, individualizm kamroq). Adaptatsiya masalasi: Ispan tilidagi emotsional ochiqlik o‘zbek tilida axloqiy tabu (taslimiyat salbiy ko‘rinishi mumkin) tufayli domestikatsiya orqali moslashtirilishi kerak. “A brazo partido”: Lug‘atda “qo‘l bilan, qurolsiz kurashmoq” yoki “kuch bilan, qat‘iy harakat qilmoq” deb tavsiflanadi (figurativda, zo‘riqish yoki raqobatni bildiradi). Madaniy farq: Ispan madaniyatida individual zo‘riqish ustun. O‘zbek ekvivalenti: “Qo‘l ko‘tarib kurashmoq” yoki “qo‘l bilan zo‘r berib” (masalan, “qo‘l kuchi bilan” – shaxsiy kuch, lekin o‘zbekda kollektiv yordam ko‘proq ta‘kidlanadi). Adaptatsiya: Pragmatik ishlatilishda (salbiy gaplarda) madaniy interferensiya bo‘lishi mumkin, chunki o‘zbek tilida zo‘riqish ijtimoiy kontekstda ko‘proq.

2. “Dedo / Barmoq” komponenti bilan

Lug‘atda “dedo” komponenti noziklik, ishora yoki hiyla-nayrangni ifodalaydi, masalan: “Poner el dedo en la llaga”: “Jarohatni barmoq bilan bosmoq” – lug‘atda “muammoning eng og‘riqli joyini ko‘rsatmoq, haqiqatni ochiq aytmoq” deb izohlanadi (figurativda, tanqidiy yoki ochiq gapirishda ishlatiladi). Madaniy jihat: Ispan tilida individual ochiqlik va tanqid ustun. O‘zbek ekvivalenti: “Yarani ochmoq” yoki “barmoq bilan ko‘rsatmoq” (masalan, “og‘riq joyini bosmoq” – haqiqatni ochiq aytish, lekin o‘zbek madaniyatida bu axloqiy hurmat bilan cheklangan, kollektiv uyg‘unlik muhim). Adaptatsiya masalasi: Ispan tilidagi ochiq tanqid o‘zbek tilida befarqlik sifatida noto‘g‘ri tushunilishi mumkin, shuning uchun foreignizatsiya (ispan alluziyasini tushuntirish) zarur. “Chuparse el dedo”: Lug‘atda “barmoq emmoq” – “ahmoq yoki sodda bo‘lmoq” deb tavsiflanadi

(ko‘pincha salbiy gaplarda: “Men barmoq emmayman” – ahmoq emasman). Madaniy farq: Ispan tilida individual aql va hiyla ta‘kidlanadi. O‘zbek ekvivalenti: “Barmoq emmoq” yoki “sodda bo‘lmoq” (masalan, “barmoqqa ilinmoq” – aldanmoq, lekin o‘zbekda bu ijtimoiy nayrang va axloq bilan bog‘liq). Adaptatsiya: Semantik ekvivalentlik qisman, chunki o‘zbek madaniyatida sodda bo‘lish kollektiv sharmandalik sifatida ko‘riladi.

3. “Pie / Oyoq” komponenti bilan

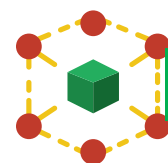
Molinerda “pie” komponenti harakat, joylashuv yoki qarshilikni bildiradi, masalan: “Poner pie en pared”: “Devorga oyoq tikmoq” – lug‘atda “qarshilik qilmoq, rad etmoq” deb izohlanadi (figurativda, qat‘iy turish). Madaniy jihat: Ispan tilida individual qarshilik va qat‘iylik ustun. O‘zbek ekvivalenti: “Oyoq tikmoq” yoki “qarshilik qilmoq” (masalan, “oyoqqa turmoq” – qarshilik, lekin o‘zbekda bu kollektiv hurmat va sabr bilan cheklangan). Adaptatsiya masalasi: Ispan tilidagi qat‘iy rad o‘zbek tilida befarqlik sifatida ko‘rinishi mumkin, shuning uchun kognitiv tushuntirish zarur. “No dar pie con bola”: Lug‘atda “to‘p bilan oyoq tepmoq” – “muammoni hal qila olmaslik, chalkashlik” deb tavsiflanadi (figurativda, tartibsizlik). Madaniy farq: Ispan tilida individual chalkashlik ta‘kidlanadi. O‘zbek ekvivalenti: “Oyoq ostida qolmoq” yoki “chalkashlikka tushmoq” (masalan, “oyoqqa o‘ralmoq” – chalkashlik, lekin o‘zbek madaniyatida bu ijtimoiy aloqalar bilan bog‘liq). Adaptatsiya: Pragmatik ishlatilishda (salbiy gaplarda) madaniy tabu hisobga olinadi.

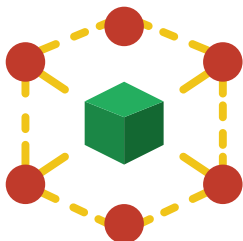
4. “Pierna / Oyoq boldiri” komponenti bilan

Lug‘atda “pierna” komponenti harakat va noziklikni ifodalaydi, masalan: “Estirar la pierna”: “Oyoq boldirini cho‘zmoq” – lug‘atda “o‘lim” deb izohlanadi (figurativda, o‘lishni bildiradi, ko‘pincha humoristik). Madaniy jihat: Ispan tilida o‘lim haqida ochiq gapirish tabu emas. O‘zbek ekvivalenti: „Oyoq cho‘zmoq“ yoki “o‘lim” (masalan, “oyoq cho‘zib yotmoq” – o‘lim, lekin o‘zbek madaniyatida o‘lim tabu bo‘lib, evfemizm ishlatiladi). Adaptatsiya masalasi: Ispan humorini o‘zbek axloqiy tabu bilan moslashtirish – domestikatsiya zarur, aks holda noto‘g‘ri tushunilishi mumkin. “Meter la pierna”: Lug‘atda “oyoq boldirini aralashmoq” – “hiyla bilan ishga aralashmoq” deb tavsiflanadi (figurativda, nayrang). Madaniy farq: Ispan tilida individual hiyla ustun. O‘zbek ekvivalenti: “Oyoq aralashmoq” yoki “hiyla qilmoq” (masalan, “oyoqqa o‘ralmoq” – nayrang, lekin o‘zbekda bu kollektiv adovat bilan bog‘liq). Adaptatsiya: Semantik yo‘qotishni oldini olish uchun kontekstual tushuntirish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Boltaboyev, A. (2015). *Phraseological units in the Uzbek language and their semantic peculiarities*. Tashkent: Fan nashriyoti.

2. **Lakoff, G., Johnson, M.** (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
3. **Madvaliyev, A.** (tahr.). (2006). *O‘zbek tilining izohli lug‘ati* (1–5 jild). Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti.
4. **Moliner, M.** (2007). *Diccionario de uso del español* (3.ª ed., 2 vols.). Madrid: Gredos.
5. **Ramírez Rodríguez, P.** (2014). *La adquisición fraseológica cognitiva de las locuciones verbales somáticas en español por estudiantes rusos*. Moskva: RUDN University Press.
6. **Wierzbicka, A.** (1999). Russian cultural scripts: The theory of cultural scripts and its applications. *Ethos*, 27(4), 413–445.

